

Мотивація навчальної діяльності

На початку своєї педагогічної діяльності я припустився багатьох помилок, які мені не хотілося б повторити. Найскладнішою проблемою виявилася для мене мотивація до навчання...

А. Дреєр, американський педагог

Як урахувати індивідуальні особливості учнів під час мотивації навчальної діяльності?

Як визначити причини низької мотивації навчання?

Як обрати найефективніші шляхи формування мотивації на уроці?

Мотиви – головні сили, що рухають дидактичний процес. Вони посідають перше місце серед факторів, що визначають його продуктивність. Будь-яка діяльність матиме успіх тільки у тому випадку, якщо її учасники зацікавлені в результатах і беруть у ній безпосередню участь. А ступінь активності учасників у процесі діяльності визначається мотивами.

Вплив ставлення учня до навчання на його мотиваційну сферу.

Типи ставлення учнів до навчання:

- негативне;
- байдужне або нейтральне;
- позитивне аморфне;
- позитивне пізнавальне, усвідомлене;
- позитивне відповідальне, особистісне.

Коротко проаналізуємо особливості кожного типу ставлення учнів до навчання та його вплив на мотивацію.

Для негативного ставлення учнів до навчання характерно таке: бідність і вузькість мотивів; пізнавальні мотиви вичерпуються інтересом до результату; не сформовані вміння ставити цілі, долати труднощі; навчальна діяльність не сформована; відсутнє вміння виконувати дію за розгорнутою інструкцією дорослого; відсутня орієнтація на пошук різних способів дії.

За позитивного (аморфного) ставлення учнів до навчання в мотивації спостерігаються нестійке переживання новизни, допитливості, спонтанного інтересу; виникнення перших переваг одних навчальних предметів перед іншими; широкі соціальні мотиви обов'язку; розуміння і первинне осмислення цілей, визначених викладачем.

За позитивного (пізнавального) ставлення учнів до навчання мотивація характеризується постановкою нових цілей; народженням нових мотивів; осмисленням співвідношення своїх мотивів і цілей. Навчальна діяльність включає не тільки відтворення за зразками педагога завдань, способів дій, але й виникнення самостійно визначених цілей, а також виконання дій з власної ініціативи. Відбувається опанування вміннями планувати й оцінювати свою навчальну діяльність до її здійснення, перевіряти та контролювати себе на кожному етапі уроку.

За позитивного (особистісного, відповідального) ставлення учня до навчання мотивація характеризується стійкістю і неповторністю мотиваційної сфери; уміннями ставити перспективні, нестандартні цілі та реалізовувати їх; умінням долати перешкоди задля досягнення мети. У навчальній діяльності спостерігається пошук нестандартних способів виконання навчального завдання, гнучкість і мобільність способів дій, опанування навчальними діями та уміннями до рівня навичок і звичок культури праці, вихід з навчальної діяльності в самоосвітню, перехід до творчої діяльності.

Класифікація найпоширеніших психологічних причин
низької мотивації навчання, їх ознаки та способи подолання

Причина	Ознаки	Способи подолання
Слабке здоров'я	Швидко стомлюється до кінця уроку або після перших уроків. Часто пропускає заняття	Спостереження у лікаря, несуворий режим
Не враховуються індивідуальні особливості нервової системи учня	Учень не встигає виконати завдання в запропонований час, болісно реагує на невдачі тощо	Допомогти учню вивчити свої особливості й навчити його враховувати їх у процесі діяльності. Викладач і майстер виробничого навчання мають дотримуватися певних правил під час роботи з такими дітьми (наприклад, не ставити їх у ситуацію миттєвої відповіді)

Відсутність мотивації досягнення успіху	Низька самооцінка, нерішучість, відсутність ініціативи, виявлення невпевненості у своїх силах	Підвищити самооцінку учня, сприяти формуванню мотивації
Несформованість прийомів навчальної діяльності	Не володіє способами навчальної роботи (наприклад, не вміє працювати з підручником, не контролює свою роботу тощо)	Навчити основних прийомів навчальної діяльності
Недоліки в розвитку пізнавальних процесів	Не може зосередитися, погана пам'ять, зазнає труднощів під час розв'язання задач тощо	Використання коригувальних вправ на розвиток пізнавальних процесів

Мотиваційно-організаційний етап уроку (МОЕ)

Охарактеризуємо діяльність педагога на мотиваційно-організаційному етапі навчально-пізнавальної діяльності учнів. Мета вчителя на даному етапі - перетворити учнів з об'єктів на суб'єкти навчальної діяльності, що має забезпечити доцільність, організованість і правильність їх подальшої діяльності. Щоб досягти цієї мети, необхідно:

- організувати прийняття і розуміння учнями мети діяльності;
- організувати чітке бачення учнями результатів діяльності, ресурсів (інформації, вмінь, навичок), які їм стануть у пригоді, та способів можливої діяльності.

Змістом етапу МОЕ є підготовка учнів до здійснення діяльності на ґрунті основних понять і проблем навчального матеріалу, у результаті якої відбувається розвиток якостей особистості (набуття відповідних компетенцій).

Аналіз уроків дозволяє виділити ряд типових помилок, яких припускаються під час організації й проведення даного етапу викладачі.

- підміна мотивації актуалізацією опорних знань учнів;
- невідповідність організаційних форм методичним прийомам;
- відсутність взаємодії педагога й учнів (викладач розповідає, чому це важливо, на його погляд, та це не забезпечує включення учнів у процес);
- недостатня кількість часу, що відводиться для даного етапу;

- зосередження на формуванні пізнавальних мотивів, тобто таких, що викликані інтересом власне до процесу навчання, та ігнорування економічних, соціальних мотивів тощо

Критеріями, що свідчать про завершеність МОЕ, є здатність учнів дати відповідь на такі питання:

- Що вивчатиметься?
- Чому саме цей матеріал необхідно вивчати?
- У чому полягає важливість цього матеріалу для вас особисто?
- Який результат ви повинні отримати наприкінці роботи?
- Що, як і в якій послідовності ви повинні робити, щоб досягти визначеного результату?
- Як і на основі яких критеріїв ви зможете переконатися у досягненні результату?

Етап мотиваційно-організаційної діяльності учнів повинен охоплювати приблизно

15-20% часу, відведеного на засвоєння навчального матеріалу. У міру оволодіння учнями даними процедурами час на організацію та орієнтацію скорочується. Через декілька уроків цей етап набуває форми запитання „Чи зрозуміло вам, що і як треба робити для досягнення позитивного результату?”

Варто пам'ятати, що...

...не можна зовні у процесі виховання формувати мотиви, на що сподіваються багато педагогів. Викладач та майстер виробничого навчання можуть лише вплинути на формування в учнів мотиваторів (інтересів, схильностей, моральних норм, життєвих принципів тощо), які використовуватимуться учнями для самоформування мотивів.

...лише зацікавленості учнів недостатньо для створення стійких навчальних мотивів. Вважається, що цікавий матеріал може лише привернути увагу учнів й утримувати її певний час. Для повноцінної мотивації необхідно поєднувати різні методи її проведення.

Шляхи формування мотивації на уроці

1. Мотивація навчальної діяльності шляхом бесіди

У вступному слові викладач окреслює коло питань, що розглядатимуться на уроці. При цьому залучаються знання і суб'єктивний досвід учнів, наводяться цікаві приклади й парадоксальні ситуації, демонструється зв'язок матеріалу, що вивчається, з раніше вивченим. Педагог указує на практичне значення теми, яка розглядається.

2. Мотивація навчальної діяльності шляхом створення проблемної ситуації

Постановка питання, демонстрація експерименту, для пояснення яких в учнів не вистачає знань.

Способи створення проблемних ситуацій

- Зіткнення учнів із суперечностями між новими фактами та явищами й наявними знаннями за необхідності теоретичного пояснення і пошуку шляхів їх застосування.
- Зіткнення учнів з необхідністю вибору потрібної інформації (ситуація з надлишком інформації).
- Використання суперечностей між наявними в учнів знаннями та практичними завданнями, що виникають під час виконання цих завдань.
- Спонування до порівняння, зіставлення та протиставлення фактів, явищ, правил і дій та їх узагальнення.
- Зіткнення учнів із суперечностями між існуючими технічними рішеннями та новими вимогами, які висуває практика.
- Спонування учнів до виявлення внутрішніх і міжпредметних зв'язків і зв'язків між явищами.

3. Мотивація навчальної діяльності шляхом опрацювання тексту періодичних видань

Для активізації роботи й зацікавленості учнів на початку уроку викладач роздає газети, журнали або сторінки цих видань, де розміщено інформацію, що стосується теми уроку. Викладач просить учнів звернути увагу на конкретну інформацію, наголошуючи на її важливості для кожного учня та можливості її повсякденного використання.

4. Мотивація навчальної діяльності шляхом виготовлення саморобних наочних посібників

На початку вивчення теми учні одержують перелік наочних посібників, які вони можуть виготовити. В кабінеті створюється постійно діюча виставка саморобних наочних посібників, що дає можливість усім учням ознайомитися з творчими досягненнями однокласників.

Крім того, учнів можна залучати до виготовлення таблиць і схем, що пояснюють матеріал теми. Ця форма роботи дозволяє не лише наповнити кабінет роздавальним матеріалом, але й формує в учнів уміння виокремлювати головне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та, що особливо важливо, сприяє активізації розумової діяльності.

5. Мотивація навчальної діяльності шляхом використання творчих завдань

- Учні пропонуються питання на зразок: «Що станеться, якщо...?». У цих питаннях розглядаються парадоксальні ситуації. Учні можуть самостійно добирати такі питання, ставити їх однокласникам,

обговорювати, захищати свою позицію, використовуючи знання з предмета.

- Складання кросвордів, сканвордів, загадок. Можливі варіанти роботи з кросвордом:
 - Розгадати кросворд, заповнивши порожні клітинки.
 - Сформулювати запитання до слів, що даються учням у заповненому кросворді.
 - Заповнити кросворд, у якому виділено певні квадратики. З літер, що потрапили в них, скласти ключове слово та пояснити його зміст.
 - Скласти кросворд, використавши поняття з теми, яку запропонував учитель.
- Художні завдання. Наприклад, «Яким я уявляю собі...». Тут можна запропонувати і природне явище, і якого-небудь наукового діяча, і подію.
- Написання фантастичних оповідань, есе, віршів з використанням знань з предмета.

6. Мотивація навчальної діяльності шляхом використання під час уроку художньої та науково-популярної літератури

Використання уривків із творів можливе з різними цілями: для ілюстрації матеріалу, постановки питання, закріплення вивченого. Використання художньої та науково-популярної літератури у навчальному процесі сприяє активізації пізнавальної активності та закріпленню цілісного уявлення про навколишній світ.

7. Мотивація навчальної діяльності шляхом створення ситуації успіху

Практика свідчить про те, що дуже складно працювати з невстигаючими учнями, тому що останні не можуть засвоїти нового матеріалу. Пропонується такий прийом, як дозування викладу навчального матеріалу, тобто подання його окремими невеликими смисловими дозами з обов'язковим закріпленням. На початку вивчення теми використовуються репродуктивні методи навчання, щоб учні переконалися у можливості відтворити матеріал, а потім уже використовуються творчі методи. Учні виконують завдання, використовуючи підказку, діючи за алгоритмом тощо. При цьому виникає проблема: як, наприклад, оцінити елементарні (на думку педагога) дії учня – відтворення невеликої дози матеріалу, розв'язання нескладної задачі, виконання легкої самостійної роботи. Враховуючи те, що для деяких учнів таке навчання було максимально можливим, досягнення навчальної діяльності слід оцінювати не лише середнім, але іноді й вищим балом. Такий прийом виправдовує себе, оскільки учні починають вірити у власні сили і згодом все краще оволодівають матеріалом предмета.

Труднощі в розумінні матеріалу, що вивчається, можуть бути спричинені значною кількістю незнайомих слів в розповіді викладача, тобто «щільністю» незрозумілої наукової термінології. Щоб уникнути цього, слід

чітко визначити мінімум наукових термінів, які повинен опанувати учень; доцільно показати (там, де це можливо) відмінність їх від повсякденних понять, навести аналогічні терміни, пояснити їх походження; ці терміни необхідно використовувати багаторазово для їх ґрунтовного закріплення в пам'яті. Чим більш чітко та яскраво виконано поділ матеріалу на частини, чим більш рельєфно показано логічні зв'язки між ними, підкреслено складові, що містять нові знання, тим більш зрозумілим є його зміст. Цьому сприяють наголошення на ключових словах у тексті, наявність плану викладу, питання до нього. Якщо матеріал конкретизується ілюстраціями, словесними прикладами, близькими до особистого досвіду учнів, то він стає доступним для розуміння і викликає інтерес до предмета.

8. Мотивація навчальної діяльності на основі діяльнісного підходу до навчання

Навчальна діяльність під керівництвом педагога.

Можливі варіанти завдань для учнів:

- Що саме буде результатом вашої роботи на уроці?
- Якими способами можна досягти результативності вашої роботи на уроці?
- Чи існують інші способи виконання роботи?
- Визначте завдання своєї навчальної діяльності, оберіть способи дій, що відповідають виконанню завдань.
- Самостійно та послідовно виконайте всі етапи конкретної роботи та подайте результати у вигляді графіка, схеми тощо.
- Сплануйте свою навчальну діяльність, визначивши віддалену та найближчу мету.
- Визначте проміжок часу, необхідний для виконання всіх етапів роботи, та етап, що, на вашу думку, буде найбільш складним.

Самостійна, самоосвітня діяльність учня

Прийоми самостійної роботи учня:

- Прийом смислового опрацювання тексту, що передбачає збільшення обсягів матеріалу, який вивчається, виокремлення в ньому ідей, принципів, законів, осмислення узагальнених способів розв'язання задач.
- Прийом культури читання та культури слухання; прийоми стислого та найбільш раціонального конспектування (план, тези, конспект, анотація, реферат, рецензія, загальні прийоми роботи з книгою).
- Загальні прийоми запам'ятовування (структурування навчального матеріалу, використання прийому мнемотехніки: образної та слухової пам'яті).
- Прийоми фокусування уваги, що базується на використанні різноманітних видів контролю, поетапної перевірки своєї роботи тощо.

- Загальні прийоми пошуку додаткової інформації (робота з бібліографіями, довідниками, каталогами, словниками, енциклопедіями).
- Прийоми підготовки до державної атестації, тематичного оцінювання, семінару, лабораторних і практичних робіт.
- Прийоми раціонального використання часу.

9. Мотивація навчальної діяльності за допомогою екстраполяції

Прийоми екстраполяції базуються на функції мозку прогнозувати. Вміння переносити наявні знання, вміння, способи діяльності в іншу ситуацію – яскрава ознака творчого мислення. До прийомів екстраполяції належать:

- Перенесення об'єкта в уявне майбутнє, довільне перенесення параметрів, використання прийому парадоксів.
- Перенесення себе в уявне майбутнє та прогнозування розвитку подій з огляду на це майбутнє.
- Проведення конкурсу пропонованих теорій.
- Розгляд об'єкта з різних боків.

10. Мотивація навчальної діяльності в процесі пізнавальних ігор та ігрових ситуацій

Наведемо деякі приклади ігрових ситуацій, застосування яких не потребує значного часу ні на підготовку, ні на проведення. Однак вони сприяють значному пожвавленню дій учнів на уроці.

1. Коментатор. Проводиться після вивчення теми. Учням пропонується відтворити зміст раніше переглянутого сюжету кінострічки, відеосюжету; пояснити зміст картинки або схеми; прокоментувати дії викладача чи майстра.
2. Ланцюжок. Ланцюжки можуть бути різними: ланцюжок думок, ланцюжок відповідей на запитання, ланцюжок формул, ланцюжок задач, дібраних так, що відповідь попередньої задачі є умовою наступної.
3. Перевертні. Учням роздаються завдання-картки із написаними реченнями, слова в яких переплутані. Завдання полягає в тому, щоб правильно побудувати речення та пояснити, про яке явище чи поняття в ньому йдеться. Прийом можна використовувати під час узагальнення матеріалу, що вивчається.

11. Мотивація навчальної діяльності з допомогою прийомів роботи з текстом „Знайди помилку”

- 1) Учням пропонується для ознайомлення невеликий текст, що безпосередньо стосується матеріалу, який вивчається. Потім викладач

збирає тексти та пропонує учням прочитати з екрана той самий текст, у який внесено певні зміни (бажано помилкові). Учні повинні порівняти текст з раніше прочитаним і виявити помилки та неточності.

- 2) Викладач читає заздалегідь підготовлене оповідання, в якому описується певна подія, але припускається помилок в описі понять, явищ тощо. Учні пропонується, слухаючи, фіксувати помічені помилки в зошитах.

Оцінювання діяльності учнів можна здійснити, перевіrivши зошити, або в процесі обговорення.

□ Корисні поради щодо стимуляції навчання

**Потреби, мотиви,
стимули – це «ягоди» з
одного поля.**

1. Спирайтесь на бажання вихованців.

Важливе не те, чого бажаємо ми самі, а й те, чого хоче учень. Він не винний у своїх бажаннях. Завдання педагога – змінити напрямок його прагнень, якщо вони не збігаються з педагогічними цілями.

2. Використовуйте ідентифікацію.

Примушуйте своїх учнів чогось палко забажати. Головне – щоб бажання виникли, а ви змогли б їх використати.

3. Враховуйте інтереси й нахили.

Говоріть про те, що цікавить ваших учнів, точніше, з цього починайте. Намагайтесь обернути «побічні» інтереси дитини на свою користь. У важких випадках ідіть від яскравої форми до змісту, від емоцій до логіки.

4. Використовуйте наміри.

Пам'ятайте: намір виникає на основі потреби. Знаходьте можливість допомогти учням у здійсненні їх намірів.

5. Заохочуйте бажання досягти визнання.

Багато хто вчиться не тільки заради знань, а й заради престижу. Не слід нехтувати цим бажанням.

6. Визнавайте чесноти, схвалюйте успіхи, давайте шанси.

Пам'ятайте, що завжди краще хвалити, ніж критикувати. Авансуйте найменші позитивні зрушення. Безпрограшний стимул – «Я вірю, що ти зможеш!».

7. Зробіть діяльність привабливою.

Використовуйте зовнішньо привабливі й цікаві форми роботи, оформлення результатів, кінцевої оцінки діяльності.

8. Іноді просто говоріть-Треба!».

Але цьому заклику завжди надавайте особистісної спрямованості – «Це потрібно зробити! Ти ж вольова людина!».

9. Використовуйте ситуацію.

Різні життєві ситуації, що виникли випадково, потрібно помітити й миттєво використати як стимул.

□ 10 кроків стратегії самомотивації (для учнів)

1. Плануйте довгостроково, на перспективу.
2. Шукайте взаємовигідного партнера для навчання.
3. Визначте, як те, що ви робите, можна використати у повсякденному житті.
4. Плануйте час занять (дні тижня, конкретний час)
5. Визначте чітко цілі й задачі навчання.
6. Поділіть матеріал на частини й починайте із засвоєння змісту середньої складності, потім переходьте до складних і, нарешті, до легких.
7. Доповнюйте вивчене своїми примітками, малюнками, схемами.
8. Нагородіть себе приємними словами за виконання завдання.
9. Обговоріть те, що вас зацікавило, з товаришем або викладачем. Ознайомтесь із додатковою літературою.
10. Щоб знання були міцними, повторюйте, виконуйте вправи.